

УДК 81'253+81'373,7+811.111(045)

О. О. Нагорна,
кандидат філологічних наук, доцент
(Хмельницький університет управління та права)

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПРИНЦИП ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З БРИТАНСЬКИМ ЕТНОКУЛЬТУРНИМ СЕМАНТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті здійснюється спроба проаналізувати фразеологізми з британським етнокультурним семантичним компонентом в перекладацькому аспекті з метою визначення типів і мотивування трансформацій, які зазнають такі фразеологізми при їх перекладі на українську мову. Було встановлено, що у більшості випадків ФО з ЕКСК при перекладі зберігають свій прагматичний потенціал, підлягають повній трансформації за допомогою таких прийомів, як компенсація, описовий переклад, пошук аналогу, компресія тощо, що пояснюється складністю змістової організації ФО з британським ЕКСК.

У сучасних умовах інтеграції культур виникає потреба активізації міжкультурного діалогу націй. Особливості мовного втілення менталітету нації стають об'єктом численних розвідок, зокрема особливо актуальним на сьогодні стає вивчення етнічної ментальності як категорії перекладознавства.

Загальновідомо, що фразеологізми (ФО) як знаки вторинної номінації є важливим засобом відбиття етнічної ментальності. Відтак, дослідження фразеологізмів в перекладацькому аспекті є важливою науковою проблемою, яка досліджувалась багатьма науковцями (Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, О. В. Бурда-Лассен, Е. М. Верещагін, В. С. Виноградов, С. Влахов, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабан, Ю. Н. Караулов, В. Г. Костомаров, Л. К. Латишев, І. Ю. Марковіна, В. А. Маслова, Я. І. Рецкер, Ю. О. Сорокін, В. Н. Телія, Т. А. Фесенко, О. Д. Швейцер, Н. Basil, J. C. Catford, M. Crick, M. Larson, A. Neubert, K. Reiss, M. Snell-Hornby та інші). Проте переклад фразеологізмів з британським етнокультурним семантичним компонентом (ЕКСК) на українську мову, тобто їх перехід в український культурний когнітивний простір не був об'єктом окремого дослідження.

Метою статті є аналіз фразеологізмів з британським етнокультурним семантичним компонентом у перекладацькому аспекті з метою визначення типів і мотивування трансформацій, які зазнають такі фразеологізми при їх перекладі на українську мову.

Переклад ФО з ЕКСК є надскладним завданням, оскільки реципієнт повинен не лише розуміти, яким чином знання мовця, його бачення ситуації впливає на виконання ФО з ЕКСК їх знакової функції, але й відтворити мовою перекладу, яке саме знання про світ уходить до семантичного простору ФО.

Основні проблеми, що виникають в процесі передачі змісту ФО з британським ЕКСК на українську мову, пов'язані з певними відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу, зокрема, різна диференціація значень слів; відсутність інформації про певні події в мові оригіналу; різні соціальні та політичні реалії; культурні особливості; особливості навколишнього середовища тощо.

В. В. Красних зазначає, що переклад може вважатися адекватним, якщо впливає на ті самі когнітивні структури, на ті самі ділянки когнітивного простору, що і оригінал [3: 33], відтак найважливіше передати сенс і відобразити образність ФО, тобто зберегти його комунікативно-прагматичний потенціал [4: 30].

Б. Т. Кашароков, маючи значний досвід у перекладацькій діяльності, стверджує, що при перекладі ФО слід спиратися на чотири типи припущень:

1) лінгвістичний, який залежить від знання перекладачем мови оригіналу. У цьому випадку дуже важливе знання не лише лінгвістичних, але лінгвокраїнознавчих реалій, пов'язаних з історією, традиціями і звичаями, володіння засобами образності;

2) когнітивний, залежний від фонових знань перекладача, знання їм предмету, тематики тощо. Тут є важливим відбір мовних засобів для повноти і доступності розуміння тексту;

3) ситуативний, що залежить від усвідомлення перекладачем ситуації (контексту), яка часто не містить потрібного ключового слова;

4) прагматичний, що залежить від суб'єктивних знань [2: 206-207].

Цей перелік мовних припущень певною мірою дозволяє вирішувати проблеми відтворення мовою перекладу значення ФО з ЕКСК в контексті міжкультурної комунікації.

Проаналізувавши фактичний матеріал, виокремлюємо типи трансформацій, які притаманні ФО з британським ЕКСК при їх перекладі на українську мову.

1. Часткові трансформації, яких зазнають ФО з ЕКСК при перекладі. Переклад на основі часткових фразеологічних еквівалентів припускає, що в мові-рецепторі можливі деякі розбіжності з мовою-джерелом. До цієї групи відносяться фразеологізми, які в мові оригіналу та мові перекладу співпадають за значенням, стилістичному забарвленню і близькі за образністю, але розходяться за лексичним складом. Як правило, в таких випадках застосовується переклад із додаванням та опусканням слів, використанням приблизної відповідності тощо. Наприклад:

pleased as Punch – дуже веселий, задоволений

Parliamentary language – ввічлива мова

Queen's weather – сонячна погода

Queen's omnibus – арестанський фургон

Queen's beam – мірило, критерій

Scarborough warning – покарання без попередження.

2. Повна трансформація, якої зазнають переважна кількість ФО з ЕКСК (80%). Такі ФО співпадають з українськими ФО за значенням, стилістичному забарвленню, проте повністю різняться за лексичним складом.

На нашу думку, часто образність подібних англійських ФО при перекладі втрачається, оскільки відбувається цілісне переосмислення їх значення.

below the salt – нижчий за соціальним положенням, звичайний

born within the sound of Bow Bells – народитись у Лондоні

break one's shins against Covent Garden rails – заразитися венеричною хворобою

British warm – коротка тепла шинель

dance the Tyburn jig – бути повішаним, бути покараним

English summer game – крикет.

Переклад ФО з ЕКСК можливий різними способами: прийом компенсації, описовий переклад, пошук аналогу, компресія. У випадках мовної недостатності за відсутності комунікативно-функціонального еквіваленту для вираження того або іншого поняття долаються за допомогою компенсації.

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати. Іншими словами, це заміна непереданого елемента оригіналу аналогічним або яким-небудь іншим елементом, що компенсує втрату інформації і здатний справити подібну дію на читача [1]. За допомогою прийому компенсації ФО *Take a hair of the dog that bit you* (похмелитися, букв.: візьми волосину собаки, яка вкусила тебе) можна перекласти достатньо образно. Необхідні знання про давнє повір'я, згідно з яким кілька волосинок собаки, яка вкусила людину, можуть запобігти зараженню, якщо їх прикласти до рани [6]. При перекладі транслюється не лише ФО, але й її комунікативно-прагматична функція.

В англійському фразеологізмі *carry coals to Newcastle* (робити марну справу) на основі прямого значення словосполучення, що передбачає знання того, що саме Ньюкасл був першим вугільновидобувним центром у Британії [7: 47], міститься перенесене значення "везти щось туди, де цього і так багато". Фразеологізм передає негативне відношення до позначуваного, має розмовний характер та чітко виражену національну приналежність (*Newcastle*). Еквівалентна відповідність в мові перекладу повинна обов'язково відтворювати перенесений сенс цього фразеологізму, виражати те ж емоційне відношення і мати подібну стилістичну характеристику.

Збереження прямого значення фразеологізму важливе для збереження образності. Тому в разі потреби перенесений сенс може бути відтворений у перекладі за допомогою іншого образу, проте інколи доводиться використовувати і однопланову відповідність, позбавлену образності, щоб зберегти головний компонент значення.

Відтворення етнокультурного семантичного компоненту ФО зберігає національний колорит оригіналу, але іноді це може затемнювати перенесений сенс і перешкоджати досягненню еквівалентності, оскільки рецептор перекладу може не володіти фоновими знаннями рецептора оригіналу (у цьому випадку не знати, що Ньюкасл був першим вугільновидобувним центром у Британії).

Істотний вплив етнокультурного семантичного компоненту ФО на вибір перекладацької відповідності виявляється в тому, що з кількості відповідностей виключаються одиниці мови перекладу, що володіють подібним компонентом значення. Адже текст перекладу приписується іншомовному джерелу, і поява в перекладі національно забарвлених фразеологізмів зазвичай виявляється недоречною, примушуючи, іноземця говорити про таку англійську реалію, як Ньюкасл, або вигукувати *Gordon Bennett!*, припускаючи, що його співрозмовникам відомо про що йдеться.

Розглянемо приклад із застосуванням **описового перекладу**. Такий тип підходу вимагає відтворення особливих глибинних знань, які стануть "ключем" для інтерпретації ФО. Приміром, для передачі змісту ФО *Twist the lion's tail* (виступати з нападками на Англію) необхідно знати, що британський лев (*the British lion*) є символом Британії, який відтворюється у значенні ФО *twist the lion's tail* [5: 170].

Відтак, для перекладу таких ФО з ЕКСК використовується також описовий прийом: "*Town and Gown*" battles (суперечки між студентами та місцевими жителями, мітинги, забастовки студентів), *thin red line* (невелика група відчайдушних людей, які захищають місцевість чи принципи, не поступаючись своїми позиціями), *the curate's egg* (щось погане, але одночасно і те, що має якісь позитивні риси), *sponging house* (місце попереднього ув'язнення для боржників).

Проте, інколи доречніше перекласти ФО з британським ЕКСК шляхом підбору **аналогічного** українського фразеологізму з подібним значенням та образністю, проте побудований на іншій словесно-образній основі, приміром, *Head or tails?* (Орел чи решка?), *good wine needs no bush* (гарний товар сам себе хвалить), *(as) bold as an Essex lion* (спокійний як теля), *raining cats and dogs* (дощ ллє як із відра), *Go to Halifax!* (йди до бісу!). Нерідко схожі за значенням, але різні за формою фразеологізми в різних мовах мають різне емоційно-асоціативне забарвлення і не завжди взаємозамінні.

Інший прийом, який застосовується для перекладу ФО з ЕКСК це – **компресія**, тобто більш компактне викладення думок завдяки випускненню зайвих елементів та позамовного контексту. Наприклад, *according to Hoyle* (точно, правильно), *Beau Brummel* (денді), *furry thing* (кролик).

Таким чином, у рамках дослідження встановлюється, що ФО з британським ЕКСК не підлягають буквальному перекладу, оскільки вони безпосередньо пов'язані з етнокультурно специфічним фрагментом життєвого світу британців.

Порівняно нечисленними виявляються випадки, коли дослідженому фразеологізму відповідає український аналог. Це цілком природно, оскільки у словникових системах двох мов існує обмежена кількість таких аналогів. Малочисленними є випадки перекладу етномаркованих ФО з частковими змінами.

У більшості випадків ФО з ЕКСК при перекладі зазнають прагматичної адаптації, підлягають повній трансформації за допомогою таких прийомів, як компенсація, описовий переклад тощо, що пояснюється складністю змістової організації ФО з британським ЕКСК.

Підбираючи достатньо експресивні еквіваленти до етномаркованих ФО, нейтралізується лінгвоетнічний бар'єр, що надає носіям мови оригіналу та мови перекладу рівні можливості сприйняття та інтерпретації повідомлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гордієнко Н. М. Компенсація як засіб перекладацьких трансформацій при перекладі художніх творів [Електронний ресурс] / Гордієнко Н. М. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2008/Philologia/36184.doc.htm
2. Кашароков Б. Т. Пословицы русского, немецкого и кабардино-черкесского языков – источник изучения культурно-языкового сознания (структурно-семантический и лингвокультурный аспекты): Монография / Борис Тагирович Кашароков. – Черкесск : КЧ РИПКРО, 2003. – 246 с.
3. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / Красных В. В. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
4. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания / Латышев Л. К., Семенов А.Л. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
5. Англо-український фразеологічний словник [укл. : К. Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
6. Expressions and Sayings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://users.tinyonline.co.uk/gswithenbank/sayindex.htm>.
7. Linder E. Everyday English Sayings Explained / Linder E., Serbul T. – К. : Радянська школа, 1969. – 214 р.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Нагорная О. О. Коммуникативно-прагматический принцип перевода фразеологизмов с британским этнокультурным семантическим компонентом.

В статье осуществляется попытка проанализировать фразеологизмы с британским этнокультурным семантическим компонентом в переводческом аспекте с целью определения типов и мотивирования трансформаций, которым подвергаются такие фразеологизмы при их переводе на украинский язык. Было установлено, что в большинстве случаев ФЕ с ЭКСК при переводе сохраняют свой прагматический потенциал, подлежат полной трансформации с помощью таких приёмов, как компенсация, описательный перевод, поиск аналога, компрессия и тому подобное, что объясняется сложностью смысловой организации ФЕ с британским ЭКСК.

Nahorna O. O. Communicative-Pragmatic Principle of Translation of Phraseological Units with the British Ethnocultural Semantic Component.

An attempt to analyse phraseological units with the British ethnocultural semantic component in the translation aspect with the purpose to determine types and reason of transformations which these phraseological units undergo in the process of their translation into Ukrainian language is carried out in the article. It was set that in most cases phraseological units with the British ethnocultural semantic component in the process of translation preserve their pragmatic potential, they subject complete transformation by such methods, as compensation, descriptive translation, analogue search, compression and others, what is explained by the complexity of the semantic organization of phraseological units with the British ethnocultural semantic component.